

fold hvede og byg som andre, samtidige godser (table I), og Loders landbrug direkte viser, hvad den rigeligere gødskning må have betydet (s. 15), må man gøre sig nye tanker om, hvorfor høstudbyttet på kronens ladegårde og en del andre danske storbrug i det 17. årh. var så ringe, iøvrigt også sammenlignet med eksempler fra nabolandene (jfr. Gunnar Olsens undersøgelser, *Hist. Tidsskr.* 10. rk, VI, især s. 439-52). – I denne forbindelse kan det nævnes, at kvægholdet på Hemmemas gård i Friesland o. 1570 var relativt stort og hans produktion af mælk (omsat i smør og ost) større end andetsteds kendt i denne periode og på højde med, hvad der var almindeligt i Nederlandene o. 1800.

M.h.t. regnskabsføringen var Robert Loder langt den overlegne. På grundlag af (senere tabte) notitser beregnede han udgift og indtægt i de forskellige driftsgrene, gjorde kalkulationer over fåreavl, mejeribrug og forbedret jordbehandling, og i modsætning til næsten alle landmænd før det 18. årh. regnede han med forrentning af den kapital, der var investeret i gård og besætning, og førte sit eget og sin families arbejde til udgift. – Iagttagelser af denne art er meget værdifulde til forståelse af et rationelt landbrugs forudsætninger.

Et hovedresultat af disse regnskabs- og dagbogsstudier er da, at der kan påvises en større variation i landbrugsdriften end almindeligt antaget, resumerer van Bath. Det traditionelle kornlandbrug med beskedent foldudbytte var mest udbredt på de engelske godser i middelalderen og på de tyske og vesteuropæiske storbrug i 16.-18. årh. Eksempler på en anden type landbrug med store kornudbytter som følge af kraftig gødskning og derfor med gode indtægter under højkonjunkturer har van Bath, som det vil fremgå af det anførte, med forkærlighed beskæftiget sig med. En tredje type, det intensive landbrug med udstrakt dyrkning af handelsafgrøder, forekommer især i dele af Nederlandene, men også i andre tætbefolkede egne allerede i middelalderen. Det »moderne« landbrug baseret på foderafgrøder begyndte i Flandern i senmiddelalderen og nåede en høj udvikling i England i det 17. og 18. årh., »and from there conquering the world«, slutter van Bath en smule overraskende sin inspirerende fremstilling.

F. Skrubbeltrang

Der foreligger egentlig overraskende få undersøgelser, navnlig af moderne tilsnit, over munkeordner og klostre i middelalderens Danmark. Om johannitterne, der her først og fremmest var repræ-

senteret af klostrene i Antvorskov og Dueholm, har vi praktisk taget intet udover Oluf Niensens kyndige udgave af Dueholms brevbog, forsynet med en orienterende indledning af P. G. Thorsen. Det var således omtrent jomfruelig jord, arkivar *Thomas Hatt Olsen* opdyrkede, da han i 1957 indledte undersøgelser af denne ordens historie. Som forarbejder til en monografi om johanniterne foretog han omfattende og åbenbart meget givtige studier i ordenens arkiv, som siden evakueringen af Rhodos har befundet sig på Malta. Det er dybt beklageligt, at disse arbejder blev afbrudt ved Thomas Hatt Olsens altfor tidlige død, men omvendt vel dog en trøst, at hans studier allerede var så vidt fremskredne, at et efterladt manuskript har kunnet udsendes: *Dacia og Rhodos. En studie over forholdet mellem Johannitterstormesteren på Rhodos og prioratet Dacia i de 14. og 15. århundreder med særligt henblik på Juan de Carduna's visitation (-1476)*. (Kbh. 1962. – 109 sider).

Fra Thomas Hatt Olsens side var denne afhandling tænkt som en forstudie til aflastning af den monografiske fremstilling af johanniterne i prioratet Dacia (d.v.s. Skandinavien) med sit tyngdepunkt i behandlingen af ordenens lokale organisation og historie. Med kendskab til den internationale litteratur om emnet og til ordenens generelle struktur og funktioner behandler han i den foreliggende bog fortrinsvis de danske johanniters forbindelser med ordenscentret og stormesteren, der fra 1310 residerede på Rhodos, og det er i virkeligheden lykkedes at klarlægge hovedlinierne i disse relationer først og fremmest på grundlag af materialet fra ordensarkivet. To tråde løber stadig gennem disse forbindelser, de danske johanniters organisation, der var vanskelig at lægge i faste rammer allerede på grund af de store afstande, og opkrævningen af de pengeydelse – ordinære som ekstraordinære –, som prioratet blev pålagt. Med hensyn til organisationen greb stormesteren ind i 1320, omtrent samtidig med og sikkert foranlediget af kongeskifterne i Norden, men uden at resultaterne helt kan klarlægges. Først i det 15. årh. nåede man et varigt arrangement; 1434 opnåede ordenen en nedsættelse af sine ordinære ydelser, og i 1460'erne tillige en vis administrativ selvstændighed, som man kunne fristes til at parallellisere med de øvrige ordeners forhold til pavestolen under den spirende nationalkirkedannelse. På den anden side stillede Rhodos-organisationens voksende økonomiske vanskeligheder – navnlig da man efter Konstantinopels fald 1453 kunne forudse tyrkiske angreb på øen – stadig mere presserende krav til ekstraordinære ydelser fra ordensprovinserne, ydelser som det danske priorat åbenbart har haft vanskeligt ved at udrede; af brevvekslingen herom frem-

går det, at en af grundene til den danske provins' ringe ydeevne var den, at ordenens medlemstal lå i overkanten af, hvad klostrenes økonomi kunne bære. Både det organisatoriske og det økonomiske element synes at være indgået i den allerede nævnte ordning – måske en kompromisløsning –, som den spanskfødte visitator Juan de Carduna, bailli af Majorca, gennemførte i 1460'erne.

De foreliggende studier giver således allerede værdifulde resultater; Thomas Hatt Olsens bog afklarer sikkert i det væsentligste udtømmende denne side af de danske johanniterklostres historie. Enhver af hans studiefæller ved universitetet vil mindes ham trods hans ydre reservation for hans imponerende og præcise viden, der også præger det fremlagte arbejde. Det er ikke blot en smuk gestus, at en række af hans kolleger ved Rigsarkivet har gennemført publiceringen af dette manuskript; bogen har fuldtud sin berettigelse i sig selv, og den vidner tillige om et grundfæstet og redeligt arbejde, der kun blev afbrudt i utide.

E. Ladewig Petersen.
